

SANAT DÜNYAMIZ

Fiyatı: 5000 TL. • Yıllık Abone: 15 000 TL. • Yabancı Ülkelerde: US \$ 25

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti. adına sahibi: Münir SUBARLAS

Sorumlu Yayın Yönetmeni: Turhan ILGAZ

Sanat Yönetmeni: Sadi KAPISIZ

Yayın Kurulu: Şennur AYDIN, Tuncay AYKUT, Günay ENGİNÖZ, Tarık GÜNERSEL, Sema ÖĞÜT

Fotoğraflar: Sami GÜNER, Samih RIFAT

Kapak: Süleymaniye'den bir görünüş

Fotoğraf: Sami GÜNER

Sinan'a ve çağına çağımızdan bakış - Cengiz BEKTAŞ	9
II. Abdülhamid'e hediye edilen maketler - Gökseñ SONAT	20
Aynalıkavak Sarayı - Prof. Semavi EYİCE	24
Rakka Keramikleri - Şennur AYDIN	32
Oktay Rifat'ın resimleri - Sezer TANSUĞ	41
Kadın Kıyafetlerinde Batılılaşma - Dr. Hülya TEZCAN	44
Türk Gölge oyunu tasvirleri (I) - Uğur GOKTAŞ	52
Ahlat Mezartaşları - Seyfi BAŞKAN	56

TT-580517

SİNAN'A VE ÇAĞINA ÇAĞIMIZDAN BAKIŞ

Cengiz BEKTAŞ

“Bu hakiyr Sultan Selim Han gülistan-saltanatın devşirmesi olup Kayseriye sancağında iptida oğlan devşirilmek ol zamanda vaki olmuştur.”

Bu sözler Koca Sinan'ın. Biliyorsunuz, Koca Sinan gelmiş geçmiş en büyük mimarlardan biri. Bu nedenle sahip çıkkanı da çok... “Sultan Selim Han'ın çağında devşirildim. Devşirme olayı Kayseri sancağında ilk kez o çağda oldu,” diyor.

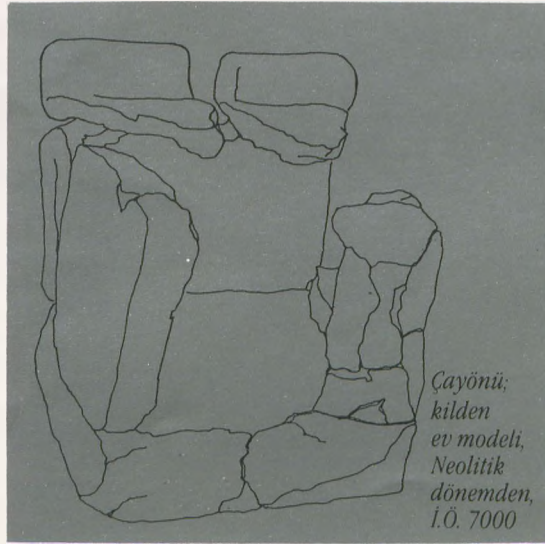
Sinan, Kayseri ilimizin Kesi bucağının Ağırnas köyünden devşirilmiş. Devşirildiği yıl kaç yaşında olduğu bilinmiyor. Doğum yılı, bu nedenle olsa olsa diyerek 1490 olarak saptanıyor. Sinan hangi çağda, nereden, nasıl geldiğini kendisi söylüyor. Gene de kimileri onu Sırb, kimileri Bulgar saymağa çabalamıştır. Avusturyalı olduğunu kanıtlamağa kalkışanlar bile olmuştur.

Oysa Sinan gibi büyük insanlar öyle dar ulusçuluk görüşlerine sığmaz. Ne denli zorlanırsa zorlansın, bir tek yöreye, bir tek ulusa bağlanamazlar. Bütün insanlığa, yeryüzü uygarlığına katkıda bulunmuş kişiler tüm insanlığın övüncüdür. Böyleleri tüm geçmişin çocuğudur. Tüm geleceğin de yapıcıları... Onlar insanlığın tüm damarlarından beslenmiştir.

Bu damarların en çok bulunduğu yer de Anadolu'dur.

Nedense Anadolu'muz hep bir köprü olarak de-

Mimarlık bir yönüyle bütün öteki sanatlardan ayrılır... Örneğin resim, yontu, müzik bir işveren olmadan da yapılabilir. Oysa mimarlık, işveren olmadan yapılamaz. Mimar Sinan ona iş veren toplumla var olmuştur. Ve bu toplumu en büyük yetkiyle simgeleştirmeyi bilmiştir. O yeryüzü uygarlık geçmişinde, insanlığın ortak sofrasına en büyük katkılarımızdan biridir.

Çayönü:
kilden
ev modeli,
Neolitik
dönemden,
İ.Ö. 7000

ğerlendirilmiştir. Asya ile Avrupa'yı bağlayan bir köprü...

Oysa, “köprü” denilince, Anadolu gelinip geçilen bir yer oluyor.

Ve hep gelenleriyle anlatılıp değerlendiriliyor. Ya kendisi?

Ya Anadolu?

Anadolu'ya değişik göç kolları gelmiş gelmesine...

Bunlar hep birbiri üzerine katılmış.

El üstüne el konmuş.

Bilgiler, görgüler birbirine eklenmiş.

Ama Anadolu özü, temeli, bağlayıcı olmuş hep. Yeni bir dönem, yeni bir uygarlık çağı, bu gerçek temele oturmuş.

Elazığ yakınında bir Çayönü var...

Yeryüzünün saptanabilen ilk yerleşmesi bildiğimce...

Günümüzden 10.000 yıl öncesinden... Zaten ancak 11.000 yıl önce yeryüzünün iklim koşulları yerleşme kurmağa elverişli duruma gelebilmiş...

Konya yakınında bir Çatalhöyük var...

Çatalhöyük'deki yerleşme İsa doğmadan 7000 yıl önce de varmış...

Mersin'de, Burdur, yakınında Hacılar'da da yerleşmeler bulundu. Bunlar da İsa'nın doğumundan 6000 yıl önce kurulmuş. Can Hasan'daki, Çivril'in /Denizli/ yakınındaki Beyce Sultan'daki yerleşmeler de günümüzden en az 7000 yıl öncesinden kalma.

İsa'nın 4000-3000 yıl öncesi arasından Thermi, Troya, Yortan, Alishar Alacahöyük yerleşmeleri var. Bütün bunlar Anadolu kökenli uygarlık odakları. Dışarıdan gelenler kurmamış.

SİNAN'A VE ÇAĞINA ÇAĞIMIZDAN BAKIŞ

Cengiz BEKTAŞ

Bu hakiyr Sultan Selim Han gülistan-saltanatın devşirmesi olup Kayseriye sancağında iptida oğlan devşirmek ol zamanda vaki olmuştur.”

Bu sözler Koca Sinan'ın.

Biliyorsunuz, Koca Sinan gelmiş geçmiş en büyük mimarlardan biri.

Bu nedenle sahip çıkana da çok...

“Sultan Selim Han'ın çağında devşirildim. Devşirme olayı Kayseri sancağında ilk kez o çağda oldu,” diyor.

Sinan, Kayseri ilimizin Kesi bucağının Ağırnas köyünden devşirilmiş.

Devşirildiği yıl kaç yaşında olduğu bilinmiyor. Doğum yılı, bu nedenle olsa

olsa diyerek 1490 olarak saptanıyor.

Sinan hangi çağda, nereden, nasıl geldiğini kendisi söylüyor. Gene de kimileri onu Sırb, kimileri Bulgar saymağa

çabalamıştır. Avusturyalı olduğunu kanıtlamağa kalkışanlar bile olmuştur.

Oysa Sinan gibi büyük insanlar öyle dar ulusçuluk görüşlerine sığmaz. Ne denli zorlanırsa zorlansın, bir tek yöreye, bir tek ulusa bağlanamazlar. Bütün insanlığa, yeryüzü uygarlığına katkıda bulunmuş kişiler tüm insanlığın övücüdür. Böyleleri tüm geçmişin çocuğudur. Tüm geleceğin de yapıcıları...

Onlar insanlığın tüm damarlarından beslenmiştir.

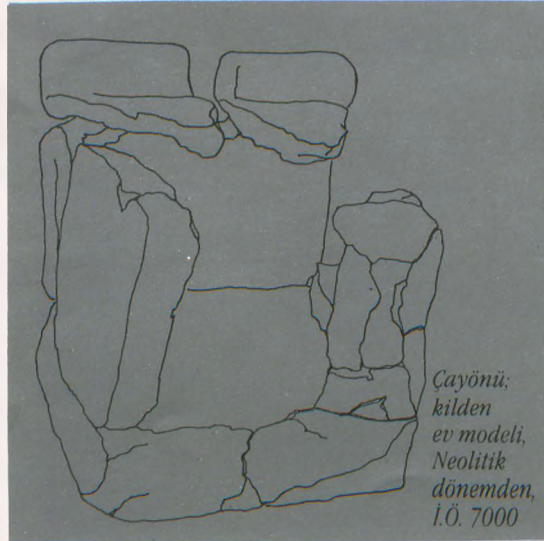
Bu damarların en çok bulunduğu yer de Anadolu'dur.

Nedense Anadolu'muz hep bir köprü olarak de-

Mimarlık bir yönüyle bütün öteki sanatlardan ayrılır... Örneğin resim, yontu, müzik bir işveren olmadan da yapılabilir. Oysa mimarlık, işveren olmadan yapılamaz. Mimar Sinan ona iş veren toplumla var olmuştur.

Ve bu toplumu en büyük yetkiyle simgeleştirmeyi bilmiştir.

O yeryüzü uygarlık geçmişinde, insanlığın ortak sofrasına en büyük katkılarımızdan biridir.

Çayönü, kilden ev modeli, Neolitik dönemden, İ.Ö. 7000

ğerlendirilmiştir. Asya ile Avrupa'yı bağlayan bir köprü...

Oysa, “köprü” denilince, Anadolu gelinip geçilen bir yer oluyor.

Ve hep gelenleriyle anlatılıp değerlendiriliyor. Ya kendisi?

Ya Anadolu?

Anadolu'ya değişik göç kolları gelmiş gelmesine...

Bunlar hep birbiri üzerine katılmış.

El üstüne el konmuş.

Bilgiler, görgüler birbirine eklenmiş.

Ama Anadolu özü, temeli, bağlayıcı olmuş hep. Yeni bir dönem, yeni bir uygarlık çağı, bu gerçek temele oturmuş.

Elazığ yakınında bir Çayönü var...

Yeryüzünün saptanabilen ilk yerleşmesi bildiğimizce...

Günümüzden 10.000 yıl öncesinden... Zaten ancak 11.000 yıl önce yeryüzünün iklim koşulları yerleşme kurmağa elverişli duruma gelebilmiş...

Konya yakınında bir Çatalhöyük var...

Çatalhöyük'deki yerleşme İsa doğmadan 7000 yıl önce de varmış...

Mersin'de, Burdur, yakınında Hacılar'da da yerleşmeler bulundu. Bunlar da İsa'nın doğumundan 6000 yıl önce kurulmuş. Can Hasan'daki, Çivril'in /Denizli/ yakınındaki Beyce Sultan'daki yerleşmeler de günümüzden en az 7000 yıl öncesinden kalma.

İsa'nın 4000-3000 yıl öncesi arasından Thermi, Troya, Yortan, Alishar Alacahöyük yerleşmeleri var. Bütün bunlar Anadolu kökenli uygarlık odakları. Dışarıdan gelenler kurmamış.

İsa'dan iki bin yıl önce kullanılan dil de doğru-
dan Anadolu kökenli.

Çatalhöyük'te ortaya çıkarılan evler dörtgen
bir odadan bir de ona bağlı daha küçük bir oda-
ciktan oluşuyor.

Günümüzden 9000 yıl öncesinin bu evlerine
damlarındaki bir delikten giriliyor. Bu deliğe
tahta bir merdiven dayanıyor, eve böyle girilip
çıkılıyor. Daha doğrusu inilip çıkılıyor...

Bu evler birdenbire gökten zembille inmedi...
Onlar da bir gelişmenin sonucu...

Mimar Sinan'ın ülkesinde, mimarlığın konusu
olabilecek yeryüzünün bu en eski evlerinden
başlayarak, bütün önemli aşamaların örnek ya-
pılarını bulabiliyoruz.

İnsan eli sıcaklığında, Anadolu temel düzlemin-
de hiç bir eksiklik yok, süreklilik var.

İsa'dan iki bin yıl önce, Hititlerin oluşturduğu
yapı yöntemi bugün bile kullanılıyor.

Teke yarımadasında, İsa'dan 3000 yıl öncesin-
den beri Likyalıların yaşadığını biliyoruz. Onlar-
nın yapı yapma yöntemi, tahta çatkı yöntemi-
di. Tahta direkler birbirlerine çivisiz geçmeyle
tutturuluyordu.

Yapıyı ayakta tutan çatkı böylece oluşturulur-
du. Çatkı depremde sallanır ama yıkılmaz. Dep-
rem bölgesi olan bu yer için, tutulacak en iyi yol
budur. Likyalıların uyguladığı bu yöntem bu-
gün olduğu gibi sürüyor. Bugünkü ustalar da
tahtaları onlar gibi birleştiriyor. En küçük ay-
rıntıları bile onlar gibi çözüyorlar.

Bundan bir süre önce, Antalya'nın bir dağ kö-
yünde, 17 yaşında bir ustayla tanıştım.

Bana bütün işini anlattı: Tahtayı nasıl kestğini,
neresini nasıl oyduğunu, birbirlerine nasıl hiç
çivi kullanmadan tutturduğunu...

Ona, böyle yapmayı nereden öğrendiğini sor-
dum. Babasından öğrenmiş. Babası da babasın-
dan...

Bu böyle binlerce yıl geriye dayanıyor işte...

Antalya müzesinde sergilenen bir taş var. Bu taş
beni her görüşümde heyecanlandırıyor. Üze-
rine bir melek yontulmuş. Meleğin kanatları üze-
rinde düz bir yere grekçe adı yazılmış: GABPIEΛI.
Bizim bildiğimiz Cebrail işte...

Anadolu Hıristiyan inancının bu meleğini Müs-
lümanlar da tanıyor. Yontuyu yaratan sanatçı-
nın antik dönemin de bilincinde olduğu görül-
yor.

Cebrail'in elinde yuvarlak bir tabak var.

Tabağın üzerinde eski yazıyla, kabartma olarak
"ALLAH" yazılı. Selçuklu döneminde yazıldığı
sanılıyor. Yazıyı yazanlar, kendilerinden önceki
çağda yontulmuş olan bu taşı kırıp atmamış.
Ocakta yakıp kireç yapmamışlar. Başka bir ina-
nın ürününü, "ğavur işi" diye yabancılamış-
lar. Onu beğenmişler, korumuşlar. Üzerine
kendi yazılarını de ekleyip kullanmışlar bile...

İşte bu, gerçekten uygar kişilerin hoşgörüsünü,
değerbilirliğini gösterir.

Denizli'nin beş-altı kilometre ötesinde bir AK-
HAN var.

Akhan orta büyüklükte bir kervansaray. Sel-
çuklular yapmış.

Selçuklular, Anadolu'da böyle yüzlerce kervan-
saray yaparak, gezmeyi, tecimi kolaylaştırmış.
Akhan'ın ön yüzünde, karşıdan bakınca, kapısı-
nın sol yanında, duvarın içinde bir taş var. Bu
taşın üzerine bir baş işlenmiş: Grek dönemi
inançlarında bir simge olan Medusa başı. Sel-
çuklular onu sevmiş. Ona, yaptıkları duvarın
içinde özenle yer ayırmışlar. Çevresine yerleşti-
recekleri taşları bile ona uyacak biçimde kes-
mişler. Bütün çevre taşlar bu Medusa başına gö-
re bakışlımlı.

Böyle bir davranış ne demeye gelir? "İnsan eli-
nin yarattığı bu taş, hepimizin malıdır," denmi-
yor mu böylece?

Yunus Emre'miz şöyle demiş:

"Sen sana ne sanırsan hem ayruğa anı san
Dört kitabın manisi budur eğer varsa"

Anadolu bütün kitapları görmüş geçirmiş. İnsa-
nı insan bilmiş oldum olası.

Anadolu'nun yalnızca insan değerine dayanan
bu tutkusunu Koca Sinan da duydu.

Selimiye Camisinin çevre duvarının kuzeybatı
köşesine niş dediğimiz özel bir oyuk yaptı. Bu
nişe bir eski çağ kolonunu özenle yerleştirdi. Si-
nan böylece kendisini tüm eski çağa bağlıyor-
du. Kendisinin binlerce yıldır süregelen kültür
çizgisinin üzerinde olduğunu bildiğini kanıtlı-
yordu. Bu çizginin sürdürülmesinde sorumlu
olduğunun da bilincindeydi. Siz masanızın üze-
rine sevdiğiniz bir kişinin fotoğrafını yerleştir-
mez misiniz?

Sinan da öyle yapıyordu işte...

Bilinçle sahip çıkıyordu ortak kültüre.

Toplumda, bütün çağdaşları bu bilinçte miydi?
Elbette ki hayır. Ama bu bilinçte olanların var
olduğunu Sinan'ın davranışı kanıtıyor bize.

Sinan hangi ortamın içinde olduğunu sonuna
dek bilincindeydi. İşte bu nedenle, masanıza
koyduğunuz gül ne denli sizinse, Selimiye Ca-
mininin duvarındaki nişe koyduğu eski çağ ko-
lonu da o denli bizim...

Ve Sinan'ın bu kültür yorumu, bugün bile çoğu
ülkelerde ulaşılmamış bir çizgiyi kanıtlar...

Sinan her şeyden önce bu nedenle çağdaşımız-
dır. Keşke onu aşabilseydik...

AYASOFYA'YI ANLAMAK, SEVMEK, KORUMAK

Ayasofya, Bizans İmparatorluğu'nun en
parlak döneminde yaratılmıştır.

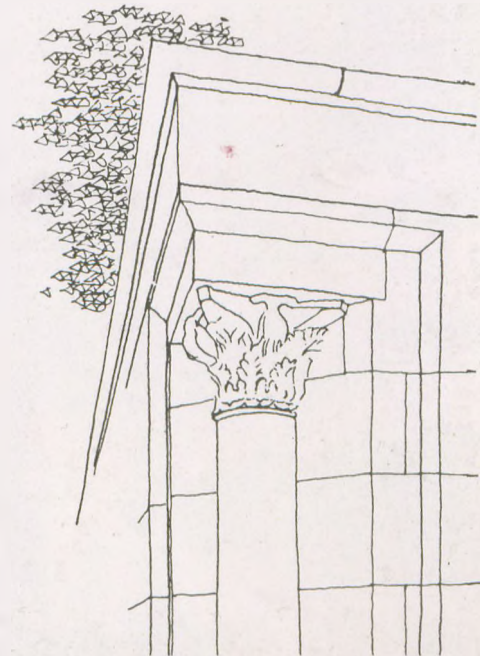
Ayasofya ile Mimar Sinan'ın yaptıkları arasında
aşağı yukarı bin yıl var. Bu bin yıl içinde Ayaso-
fyanın bir eşi bir benzeri yapılmamış, daha doğ-
rusu yapılamamış... Ayasofya, Aydınlı Anthemios
ile Milet'li /Balat/ Isidorus'un yapıtı... Batı
Anadolulu bu ustalar Ayasofya ile o güne dek
gelip geçmiş en büyük, en ulu yapıyı gerçekleşt-
tirmişti. Ayasofya'da yapının yere oturuşuna

Antalya Müzesi'ndeki bir taş, bir melek yontusu...
Antik Çağ tadında, ustalığında işlenmiş,
üzerinde "Gabriel" yazılı. Selçuklu gelmiş,
meleğin elindeki madalyona "Allah" yazmış ve
kullanmış...

Akhan'ın ön yüzünde, özenle yer verilmiş
Medusa başı...

Sinan'ın Selimiye'nin dış duvarına açtığı özel
bir nişe yerleştirdiği, geçmiş kültürün kolonu ve
başlığı...

bakarsanız, boyu eninden uzun bir orta alan görürsünüz önce... Bu orta alanın iki yanında direkler vardır. Bu direk sıralarının dış yanlarına iki yan alan yerleşir: Bu eskiden beri bilinen bazilika çözümüdür. Bazilikalar Roma çağında daha çok çarşı olarak yapılırdı. İki yanda /direklerin arasında/ dükkânlar olurdu. Ortadaki alanın girişine göre, karşı ucunda da, yargıç anlaşmazlıklara bakardı. Dükkâncılar tecimsel ya da başka anlaşmazlıkları kendi aralarında hemen oracıkta çözerlerdi. Bunu da en uygun yere, ya da en önemli yere yerleştirdikleri yargıç yapardı? İlk Hıristiyanlar en kalabalık yerler olan bazilikalarda buluşurdu. Çünkü oralarda ayrımları belli olmazdı. Sonradan inanış yaygınlaşıp Hıristiyanlar güçlendi. Devleti ele geçirdiler. Kendilerine tapınma yeri olarak yaptıkları yapılarda gene bazilika çözümünü uyguladılar. Eskiden yargıcın oturduğu yer, kilise olarak kullanışta da odak noktası oldu. Papaz dinsel töreni buradan yönetti.

Anthemios'la İsidorus'un üstesinden geldiği, bu plânın üzerini kubbeye kapatabilmektir. Böyle bir yol o güne dek hiç denenmemişti. Tek başına kubbe daha önce de yapılmıştı. Romalılar bu kubbe işini çok iyi biliyordu. Ama bir kubbeyi bunca yükseğe oturtup, ağırlığını yarım kubbelere, direklere taşımamışlardı. Roma'da yapılan, bütün ağırlığıyla yere oturan kubbe idi. Roma'daki Panteon yapısı kişinin üzerine ağır bir kapak gibi kapanıyordu. Bu kubbeyi, içindeki kişiler omuzlarında taşıyor gibi duymalıyordu.

Ayasofya bu ölçekte başarılı olmuş en büyük yapıydı. Kubbesi yerden çok yükseklerde, gökyüzünü, evreni simgeliyordu. Ancak kubbenin taşınması yeterli yalnlıkta değildi. Bu nedenle daha sonra sorunlar çıkarmıştır. Oylum, iki değişik türün çatışmasını yansıtıyordu. Ancak, çok önemli bir yolun çok önemli bir aşamasıydı. Gerçek ve özgün bir yaratmaydı.

Türkler müslüman olduklarında, cami yapılarında, Arapların sonsuz plânını uyguladılar elbette... Ama sonra kendilerini kattılar bu yapılarla, kendi yorumlarını getirdiler... Önce kible önünün belirtilmesiyle başlayan eğilim, merkezsel oyluma doğru gelişti, gitti... İstanbul'dan önce bu yeni sentezin vardığı en son aşama da Edirne'deki üç şerefeli cami idi. Yaratılan mekânın asıl önemli bölümü bir büyük kubbeye örtülebilmişti... Ama bu aşama yetmeyecekti Osmanlı mimarına...

Kubbenin bir oylumu tanımlamada, bir başına ne denli yeterli olabileceğini kanıtlamak, başlı başına bir başarı olurdu...

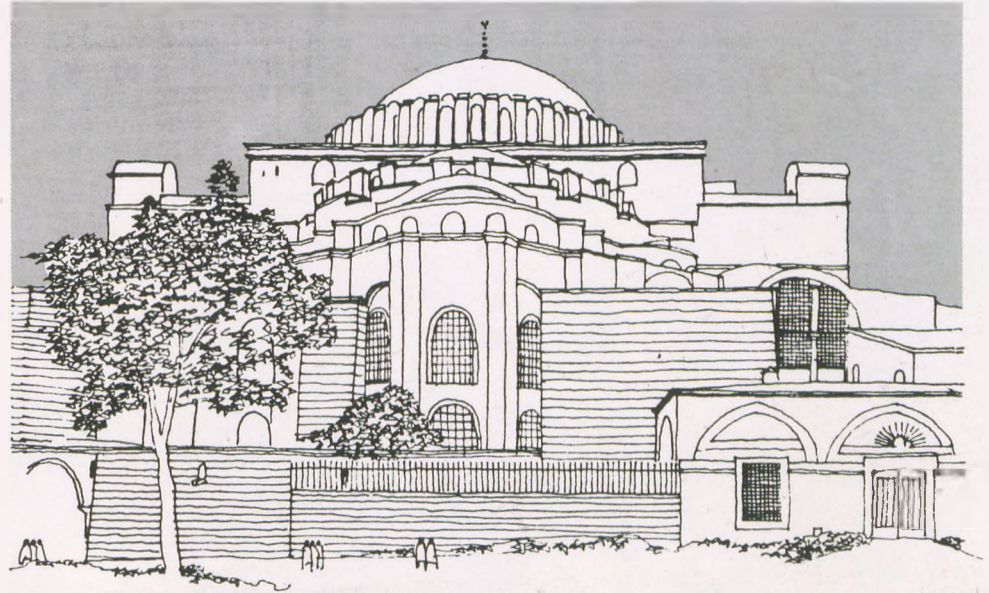
Kubbenin gerçekten gökyüzünü simgelemesi, altındaki insanları bastırmaması ne güzel olurdu...

Bunu ve daha başka şeyleri gene bu ülkenin çocukları, Osmanlı mimarları Ayasofya ile yarışarak kavradı.

Koca Sinan günün birinde Edirne'deki Selimiye

Camisini gerçekleştirdiği zaman, işte bu kavrayış somutlanıyordu. Bir gelişme son aşamasına varıyordu. Kubbe en yalın, en bilinçli kullanımına ulaşıyordu. Osmanlı mimarları Ayasofya ile söylenmek isteneni anlamak durumuna geldiklerinde onu karşılarında buldular. Yapısal açıdan bu somut bildiriye sonuna dek saygıyla algıladılar. Övdüler. Korudular. Birkaç kez kubbesini onarmak zorunda kaldılar. Ona gözleri gibi baktılar. Ayakta tuttular. En önemli onarımını da Sinan yaptı. Onarımı yaparken de önceki izleri hiç silmedi...

Bütün bu söylediklerim, yapım yönetimi ve işin

yapısal yönü açısından açıklamalar. Ama mimarlık yalnızca bunlarla anlaşılabilir. En büyük kubbeyi yapmış olmak, olsa olsa bir "beceri"dir. Hani bir cambazın havada üç yerine beş takla atması gibi... Oysa mimarlık, insanları şaşırtmak için değil, onlara yararlı olmak için yapılır. Sinan yapıtlarıyla işte bu anlayışın dışına hiç çıkmadı.

Mimar Sinan'a dek pek çok Osmanlı mimarı geldi geçti.

Her biri, bir önce yapılan bir taş ekledi. Her konuda olduğu gibi bir sonrakini doğru anlayabilmek için bir öncekini bilmek gerekir. Örneğin Mimar Hayrettin'in yapıtlarını görürseniz Sinan'ı daha iyi anlarsınız. Bu büyük ustanın Sinan ölçüsünce önemli olduğu kesindir.

Onun Edirne'deki yapıtı, İkinci Beyazıt Külliyesi, bu savın en inandırıcı kanıtıdır. Böyle bir yapıtı gerçekleştiren bir büyük ustanın ardından, o koşullarda, bir Sinan'ın gelmemesi şaşırtıcı olurdu.

YAŞAM ORTAKLIĞI

“Osmanlılık” bir tek ulusu değil bir düzeni anlatır. Yaşama biçimi, toplum düzeni, ilişkiler belirlenmişti. Neredeyse bütün toplum bir örgütlenmeydi. O çağın Osmanlı ülkesi deni-

Sinan Ayasofya'da onarım yaparken, önceki izleri silmemeğe özen gösterdi...

len yerde bugün yirminin üzerinde devlet yaşıyor. Bunca büyük bir topluluğu bir yaşam ortaklığına getirebilmek ancak örgütlenmeyle olanaklıydı. Sinan bu örgütlemenin, bu düzenin mimarıydı.

Osmanlı ordusu gittiği yere Osmanlı düzeninin birlikte götürüyordu.

Vardıkları yerde ilk kurdukları şey "Külliye" idi. Külliye bir sosyal merkezdi. Külliye yapılarının neler olduğuna bakarsak bunu hemen anlarız:

Medrese /yüksek öğrenim kuruluşu/

Bimarhane /sayrılar evi/

Aşhane /yoksullara, yolculara yemek verilen yer/

Taphane /sürekli konuk evi/

Sübyan Mektebi /ilkokul/

Kitaplık

Çarşı

Han

Hamam

Kervansaray

Genel helâlar

Muvakkithane /zamanı saptamaya yarayan araçların bulunduğu yapı/

Çeşme

Cami

Kısacası, Külliye, her yerde bütün bunları içermese de bir kent çekirdeğidir. Örgütlenmenin odağıdır.

Başlangıçta, bir tek yapıda, yukarıda saydığım işlevlerden bir kaçını arada çözümleniyordu. Bursa'da bunun pek çok örneğini buluruz. Bugün böyle kullanıyorlar da ondan. Oysa bu yapıların bir oylumunda mahallenin ileri gelenleri sorunları görüşüyordu. Bir oylumda kadı anlaşmazlıklara bakardı. Bu yapıda konuklar da kalabilirdi. Bir başka oylumda, çevresinde muslukları olan bir havuz, bir şadırvan bulunurdu. Bu, ışık alabilmek için tepesinde fener denilen bir deliği olan, en yüksek, en önemli oylumdu. Buraya ayakkabı ile girilirdi. Bir oylumda da topluca namaz kılınırdı.

Üst katında medresesi olanı da vardı.

Daha Bursa döneminde, bu işlevler için bir tek yapı yerine ayrı ayrı yapılar yapılmaya başlanmıştı. Bunlar birbirine göre bir düzen içinde yerleştiriliyordu. Büyüklükleri de oranlıydı. Sinan böyle pek çok külliye yaptı. Bunlardan en büyüğü, en anlamlısı Süleymaniye Külliyesi idi. Ne ki külliyenin yapıları içinde cami, büyüklüğü ile çok ağır basıyordu; toplumdaki dengenin değişmesini de anlatıyordu. Çünkü cami bir bakıma Kanuni'yi simgeliyordu. Belki de bu nedenle yabancılar bir yana, biz bile Süleymaniye denince hemen camiyi anımsarız. Gene de Süleymaniye, kubbесinin büyüklüğü ile değil, sosyal merkez olmasıyla çok önemlidir. Devlet bütçesinin üçte birince gider gerektirmiş olsa da, tümüyle toplum yararına yapılardan oluşan bir merkezdir.

Bu sosyal merkezler, külliyeler, kentin silüetinden de hemen okunabilir. Bursa'da, İstanbul'da olduğu gibi...

Toplumun damgası vurulmuştur kente...

Sinan çağında, bir mescid yaptıracağım derken bir kalp kırmaktan korkulmuş.

Buna ilişkin pek çok öykü anlatılır. Pek çok yazılı örnek bulunmuştur. Örneğin Süleymaniye Külliyesindeki yapılar yapılırken iki evin kamulaştırılması zorunlu olmuştur. Birinde oturan kişiye durum anlatılmış; onun da onaylamasıyla, gene o mahalleden, beğendiği bir ev, yirmial-

tbin akçeye satın alınarak değiş tokuş yapılmış. Ötekinde oturan ise o mahallede bir başka evi beğenmemiş. Başka bir yerden bulalım demişler, o çevreden ayrılmak da istememiş. Bu nedenle kendisine gene o mahallede isteğine uygun yeni bir ev yaptırılarak verilmiş.

Başka kaynakların bize aktardığı o çağın özellikleri ne olursa olsun, bu anlattıklarım belgeye dayalı olduğuna göre konu üzerinde kimi haksızlıklara düşmemek için özenli olmak gerekiyor.

Süleymaniye'nin yapımı sırasında gider defteri tutulmuş. Bu defterlerde her kuruşun nereye, ne için verildiği yazılıdır. Her işçinin çalıştığı günlerde, emeğinin karşılığı olan ödemeler yazılı... Yarısı müslüman, yarısı müslüman olmayan işçilerin, bir kuruşluk emeklerinin yenmediğini, gece çalışanlara ek ödeme yapıldığını bu defterden öğreniyoruz.

Sinan işte böyle bir ortamın kişisidir.

Homer de onun ülkesinde söylemiştir şiirlerini, Sappho da, Yunus da...

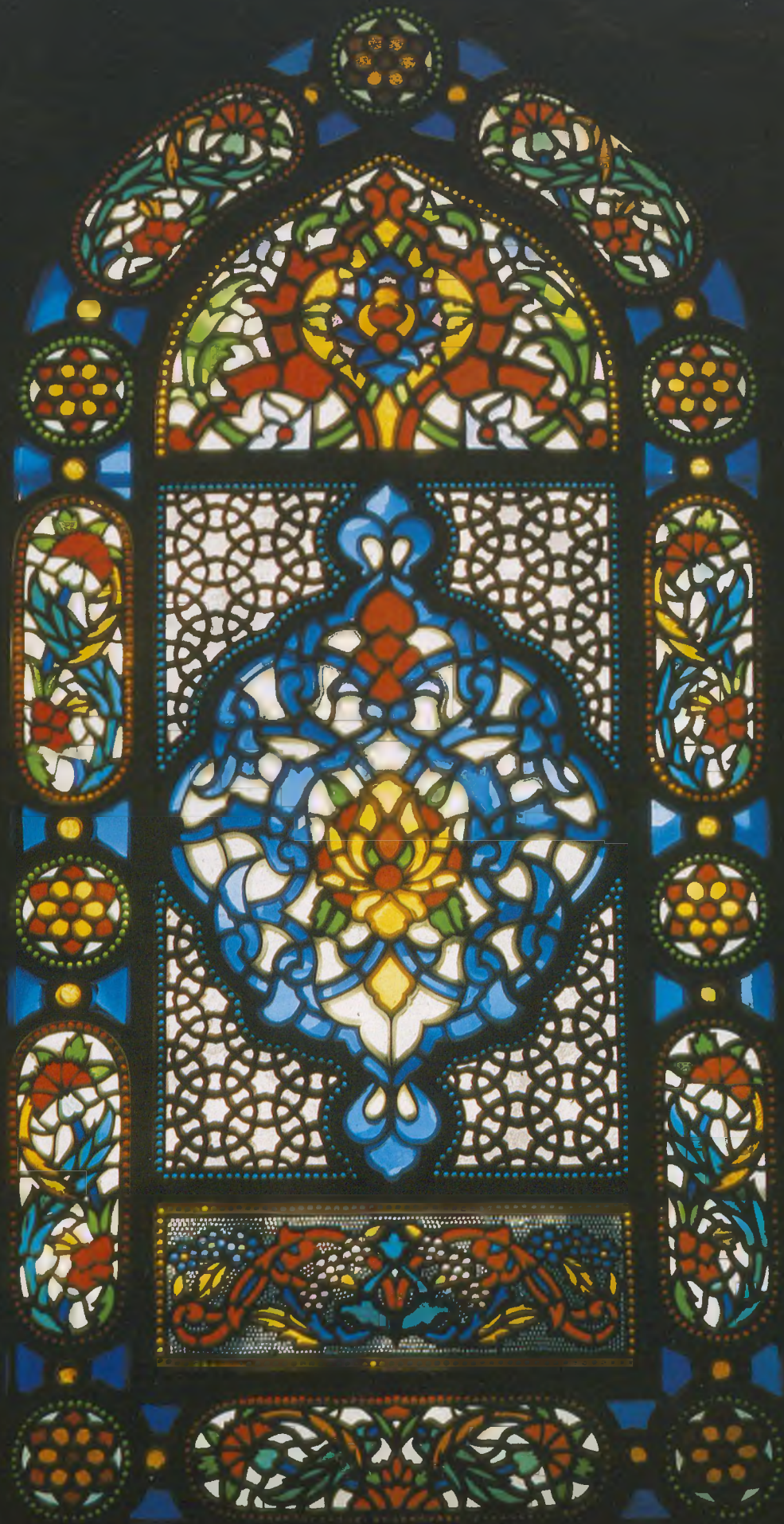
Thales de buralıdır, Herodot da...

Bâki de burada yetişti, Fuzullî de...

Bu bir bireşim /sentez/ ortamıdır. Asya'dan Akdeniz'e bir bireşim...

Koca Sinan'ın doğum yeri, ülkesi, ulusu, işte bu kültür ortamıdır.

Birer sosyal merkez olan külliyeler kentin silüeti içinde hemen okunabilir...

Sinan, bu ortamın, bu verilerin doğal sonucudur... Anadolu'nun ekin/kültür/zinciri üzerindeki yerine, Osmanlı bireşimiyle tıpatıp uymaktadır.

SİNAN ÇEVRESİNDEN KOPUK DEĞİLDİR

Sinan'ın çevresiyle, işiyle de, yaşamasıyla da en küçük bir kopukluğu yoktur. İnandığı işte çalışmanın erinci içindedir... Köprüden külliye, uğraştığı yapı konuları tüm insan yaşamını içerir. Çoğunluğu kamu yararınadır. O çağlar için bu daha da önemlidir. Çünkü o çağda bütün yapıların çoğunluğunun kamu yararına dönük olduğu bir başka ülke hemen hemen yoktur.

1488'de Mimar Hayrettin Edirne'de bir yapı yaptı. Daha doğrusu, bir çok yapıdan oluşan bir külliye gerçekleştirdi. Külliye'deki yapılardan biri "Bimarhane" idi. Bugünkü karşılığı ile sayrılar evi... Hastahane... Bu sayrılar evinin özelliği vardı. Karşevdahıları sağlıklılaştırmak için düşünülmüştü.

Hem de nasıl?

Sayrılara su sesi dinletiliyordu...

Gül bahçesi seyrettiliyordu...

Haftada üç gün de müzik dinletisi vardı.

Bu yapıda insan insanı sevgiyle, müzikle, su sesiyle, güller çiçekler göstererek iyi etmeğe çalışıyordu... Bu yöntem Anadolu'da eski çağlardan beri, taa Bergama Krallığının sağlık merkezi Asklepon'dan beri biliniyordu. Bu Anadolu'nun ne olursa olsun unutturulamayan insanlığı idi... Mimar Hayrettin, yerinin, yurdunun, birlikte yaşadığı insanların töresiyle böyle davranıyordu. Örneğin o çağda, Fransa'da bu tür sayrılar, ışiksiz, derin bodrumlara zincirleniyordu. Onları bir daha kimse arayıp sormuyordu. Unutuyorlardı.

İnsana insanca bakabilmek için kurulan bir bimarhanenin mimarı Hayrettin'i ve onun mutluluğunu düşünün...

Sinan bugün bile yalnızca camiler yapmış bir mimar olarak tanıtılır.

Ya da ondan söz açıldığında yalnız camileri konuşulur.

Oysa o, kamu yararına yapıların mimarıdır.

Su yollarının mühendisidir... Köprülerin kurucusudur... Bir bakıma da çağının Bayındırlık Bakanıdır.

O çağın batı ülkeleri mimarlıklarını, ancak, ege-men güçlerin kendileri için yaptırdıkları saraylardan, kalelerden, gösterişli, ölçsüz büyük-lükteki kiliselerden izleyebiliyoruz.

Oysa Sinan bu özelliği ile çağına daha insafli bakmamızı bile sağlamaktadır.

O çağda yapılan yapılara değgin tasarım çizimleri bugüne kalmamıştır.

Bu nedenle bunların yapıldığından kuşkuya düşenler bile vardır.

Oysa Sinan "O dem resmeyledim bir cami hub," diyor.

"Resmini yaptım," diyor. Demek ki şimdiki gibi

o zaman da önce çizimle yaratılıyordu yapılar. Başka belgeler de bulduk. Bu belgeler titiz çizimler yapıldığını kanıtlıyor... Ayrıca, o çağda yapılan yapıların gider defterlerinde kayıtlı, satın alınan gereçlere yapılan ödemeler arasında, mimarlık plânları ya da resimleri için alınan kağıtların paraları da var.

1537-1539 yılları arasında Selanik Kalesinde yeni bir kule yapılmış. Bütün öteki yapılar gibi bu yapının giderleri de bir bir yazılmış. Bu giderler arasında maket giderleri de var. Mimarların çiziminden de öte, yapının küçücük bir benzeri olan maketini yaptıkları kesin... Bu, işlere çok önem verildiğini, duyulan sorumluluğun büyük olduğunu gösteriyor. Selanik Kulesinin giderleri arasına, maket için kullanılmak üzere, astara, çirişeg tutkala verilen 227 akçe, o günlerin mimarlarının bugün bile çağdaş sayılan bir yöntemle çalıştığının kanıtıdır.

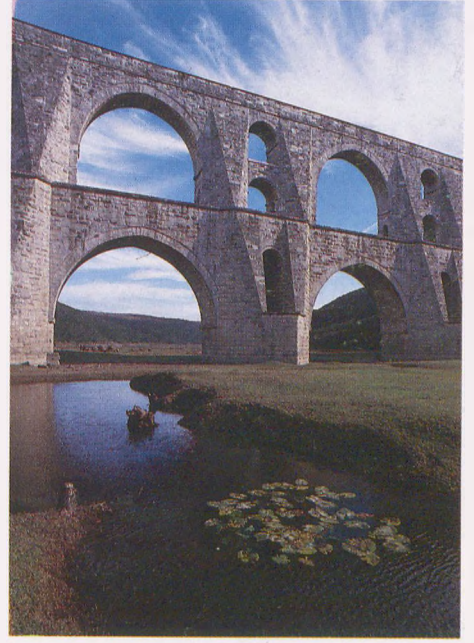
Sinan çağında, Osmanlı çağında, tüm yapı dizgesi, sağlam tasarım temellerine oturtulmuştu. Yapı yapma olgusunda rastlantı yoktu. Her şey önceden, hem de üç boyutlu olarak maketle görülmüyordu.

Sinan'la birlikte, onun çevresinde, yardımcı olarak pek çok mimar çalışıyordu. Bunlar tasarımlarını maket olarak yapıyorlardı. Sinan, maket üzerinden eleştirilerini, düzeltmelerini yapıyordu.

Bütün ülkedeki mimarlar bir dizge içindeydi. Herkesin görevleri, yetkileri belirlenmişti. Sinan hepsinin başıydı. Bu dizgenin işlerliğinden, denetiminden sorumluydu. Yukarıda yazdığım gibi, bir bakıma çağının Bayındırlık Bakanıydı. Sinan, yalın davranmak zorundaydı. Önce işlevleri çözümlüyordu, "biçim"i değil... Biçim özden doğuyordu. Böyle bir toplumun mimarlığında biçimciliğe yer yoktu. Bütün işçilik giderleri, geç tutarları kuruş kuruş deftere yazılıyordu. Bu defterler her gün denetime açıktı. Mimar, giderlerden sorumluydu. Başkasının parasıyla kişisel doyum arayamazdı. Yapının kaçak çıkacağını önceden söylemek zorundaydı. Tasarımına ve hesaplarına göre "şu kadar kuruşa çıkacak" dediği yapının o kadar kuruşa gerçekleşmesi gerekiyordu. Bu sorumluluğunda başarısızlığı görülürse ağır cezalandırılırdı. Böyle bir mimarın İstanbul'da bir alanda halkın gözü önünde dövüldüğü biliniyor.

Sinan çağının olanaklarıyla, mimarlığın o günkü temel öğeleri olan kolon, kemer, kubbe ile çalışıyordu. Büyük yapıların, büyük açıklıkları, o çağlarda ancak kubbeye kapatılabiliyordu. Bugünkü teknik olanaklar elinde olsaydı, biçim olsun diye kubbe yapmazdı. Sinan çağının en ileri kişilerinden biriydi.

İşi biçim bulmak değil, mimarlık yapmaktı. Kolon, kemer, kubbe, onun için birer araç, birer strüktürel öge, birer yöntemdi. Bunlarla işlevin gerektirdiği oylumu oluşturuyordu. Bu oylumların düzenini kuruyordu.

Sinan'ın yapıları, doğaya sonuna dek saygılıdır, ayrıca birey biçimlenmemiş, ezilmesine göz yumulmamıştır...

Sinan'ın çözümleri, yinelenemeyecek, tek kezlik çözümler değildi.

Sorunlara dizgesel açıdan yaklaşıyordu, önleri açık, gelişebilecek ilkeler getirebiliyordu. Çevresindeki mimarlar onun yolundan yürüyebiliyor, onu izleyebiliyorlardı. Yolunda tek olması değil, daha çok olması önemliydi.

Sinan bir okul gibiydi.

Yapı yapma eyleminde kullandığı yol, ondan çok sonra da uzun süre kullanıldı. Yapı işlerinde, buyruklar dizisi, zamanlama, çalıştırma-ödeme kuralları açılarından oluşan yöntem, Süleymaniye'den 62 yıl sonra yapılan Sultan Ahmet Camisinin yapımında bile kullanılmıştır.

Sinan, yaşamın ayrıntılarına da değerini veren bu titiz kişiliğiyle, bu izleyen, denetleyen, dizgeyi sonuna dek insanca geçerli kılan tutumuyla bir geleneğin başarılı sürdürücüsüdür.

Gelenekle kuşkusuz çatışmıştır. Bu çatışmaları gene kendisi çözümlenmiştir. Gerçek sanatçı gelenekle çatışacaktır elbet. Katkılarıyla geleneği varılaştırmıştır.

Kendisi bir gelenek olmuştur.

Bu anlamda, bir Yunus Emre'dir. Bir Karacaoğlan'dır.

Baştan beri söylediğim gibi de, böyle biri olabilmek için ortamı vardır... Yeterli süresi olmuştur. Uzun yaşamını adım adım iyi kullanmayı bilmiştir. Çağımızdaki piş eden oluveren mimarlara, ozanlara, sanatçılara, uzaklardan, bir yüzyıllık yaşamın biçimlediği yüzüyle gülümser gibidir.

SİNAN'IN YAPILARINDA ORTAK ÖZELLİKLER

Sinan'ın yapılarını değil bir anlamak, yapıyı dökmek bile zor. Dile kolay, 84 cami, 57 medrese, 51 mescid, 7 Kur'an okulu, 22 türbe, 17 halk mutfağı, 3 sayrılar evi /hastahane/, 5 su yolu, su kemerleri, 8 köprü, 18 kervansaray, 35 saray, 8 mahzen, 46 hamam, sayısız çeşme, sebil vb.

Ama bunları gözden geçirdiğimizde, en saygıdeğer yönlerinden birini saptayabiliriz. Hem de en büyüğünden en küçüğüne tüm yapılarında: Sinan, halkından, halk yapı geleneklerinden kopuk değildi.

Örneğin, günümüzde, kamu yapılarıyla halkın yapıları arasında uçurumlar var. Bu nedenle Sinan'ın yukarıda değindiğim yönünü kavramak önem kazanıyor.

Sinan'ın yapıları da halk yapı sanatı örnekleri gibi tutumludur.

Hem de ne açıdan bakılırsa bakılsın... Kullanım açısından da, uzun yaşamlı oluşları açısından da...

Sinan'ın yapıları da halk yapı sanatı yapıtları gibi, içten dışa davranış yöntemiyle oluşmuştur. Önce içte işlev çözümlenmiştir.

Önemli olan kişilerin gereksinimlerini karşılamaktır.

Sinan'ın yapılarında içle dış tam uyum içindedir... Onun da biçimleri, halk yapı sanatında olduğu gibi, işlev için gerekli oylumun, eldeki teknik olanak ve gereçlerle düzenlenmesi sonucu kendiliklerinden ortaya çıkar. Şu biçimde bir yapı yapayım diye yola çıkmaz. Biçimciliğe hiç düşmez.

Sinan'ın yapılarında, taşıyıcılar, taşınanlar açıkça görülür. Her şeyi, ağırlık akışlarını apaçık görürsünüz. Bu size güven verir. Tüm yapılar içtenlik taşır.

Sinan'ın yapıları da halk yapı sanatı ürünleri gibi doğaya sonuna dek saygılıdır... Sinan, bütün bunlardan öte, her yerde "insan" kalmayı bilebilmiştir. Bireyi hiç unutmamış, bireyin ezilmesine göz yummamıştır. Bireyin mutluluğunu göz ardı eden büyük düzenlerin düştüğü temel çelişkiye düşmemiştir.

Sinan'ın belki de en önemli bir yönü de geleceğe açık oluşudur. Çağının, yaptıklarının, becerilerinin sonuna dek bilincindedir.

Gereksiz, ikiyüzlü bir alçakgönüllüğe düşmez. Ama geleceğe inanmaktadır. İnandığı için de saygı duyar. Gelecek karşısında gerçekten alçakgönüllüdür.

Resimlerini çizip yapımlarını gerçekleştirdiği yapıtları için şöyle diyor:

"Dünya durdukça bunları göreceğiz beğenili kişilerin çabamın ciddiyetini göz önünde tutarak insaf ile bakacaklarını, hayırlı dualarla anacaklarını umuyorum."

Sinan gelecekte insanların daha ilerlemiş olacağına inanıyor. Onlardan, geri dönüp baktıklarında, kendisini yargımlarken anlayışlı olmalarını diliyor.

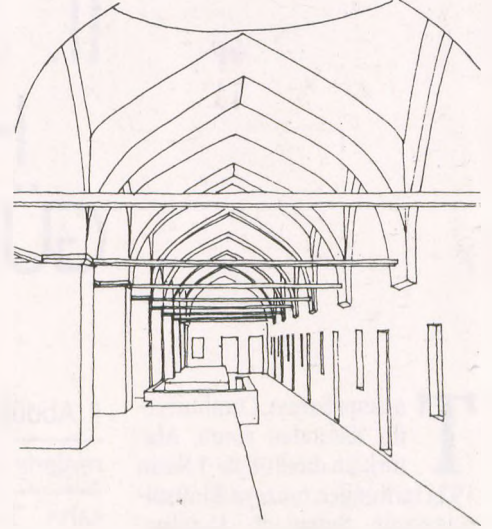
Bu gerçekten ilerlemeye açık olan kişinin özelliğidir... Onlar için dünya durduğu yerde durmaz. İnsanlık hep ilerler... Her şey bir gün aşılır... Onun yapılarını ondan dört yüz yıl sonra demirli betonla yinelenemeye kalkışanları, tıpkı dört yüz yıl önceki biçimlerle yapı yapanları düşününün bir de...

Sinan böyle kişileri kınamaz mıydı?

Ayrıca, ne yazık ki, bütün bunların böyle olduğunu bile bugün yurdumuzda anlatmak gerekiyor. Sinan'ı her yerde her olanakta iyice açmak, göstermek, tanıtmak gerekiyor.

Mimarlık bir yönüyle bütün öteki sanatlardan ayrılır... Örneğin resim, yontu, müzik bir işveren olmadan da yapılabilir. Oysa mimarlık, işveren olmadan yapılamaz... Mimar Sinan ona iş veren toplumla var olmuştur. Ve bu toplumu en büyük yetkiyle simgeleştirmeyi bilmiştir.

Mimar Sinan yeryüzü uygarlık geçmişinde, insanlığın ortak sofrasına en büyük katkılarından biridir. O bütün yönleriyle yalnız bizim değil, tüm insanlığın malıdır. Çünkü insanlık onunla, onun katkılarıyla varılaştırmıştır. ■

Sinan önce işlevleri çözümlüyordu, "biçim"i değil. Biçim özden doğuyordu...

